

## ERKIN IQTISODIY ZONALARNING HUDUDLARNI BARQAROR IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRINI BAHOLASH

**Tursunov Kobul Beknazarovich**

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining  
Byudjet va iqtisodiy islohotlar masalalari  
qo'mitasi raisi o'rinbosari, i.f.f.d.(PhD),

**Rajabov Nazirjon Razzoqovich**

TDIU, i.f.f.d.(PhD), n.rajabov@tsue.uz

**Bozorov Behzod Ma'murjonovich**

TDIU tadqiqotchisi, b.bozorov@tsue.uz

**Xasanova Nasiba Nazar qizi**

TDIU tadqiqotchisi, n.xasanova@tsue.uz

**Annotatsiya.** Maqolada erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish har qanday mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar, yuqori malakali ishchi kuchi jalb qilishni va istiqbolli infratuzilma loyihalarini amalga oshirish orqali hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. Hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga erkin iqtisodiy zonalarining ta'sirini baholashning mutlaq va nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlari tahliliga asoslangan baholash uslubi taklif etilgan.

**Kalit so'zlar:** barqaror rivojlanish, hudud, erkin iqtisodiy zona, investitsiya, samaradorlik, mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlar, baholash uslubi.

**Аннотация.** В статье описано влияние на устойчивое социально-экономическое развитие регионов создание свободных экономических зон за счет привлечения иностранных инвестиций, высококвалифицированной рабочей силы и перспективных инфраструктурных проектов в экономику региона. Предложена методика оценки, основанная на анализе абсолютных и относительных количественных показателей влияния свободных экономических зон на устойчивое социально-экономическое развитие регионов.

**Ключевые слова:** устойчивое развитие, территория, свободная экономическая зона, инвестиции, эффективность, абсолютные и относительные показатели, метод оценки.

**Abstract.** The article describes the impact on the sustainable socio-economic development of regions by the creation of free economic zones by attracting foreign investment, highly qualified labor and promising infrastructure projects in the regional economy. An assessment methodology is proposed, based on the analysis of absolute and relative quantitative indicators of the impact of free economic zones on the sustainable socio-economic development of regions.

**Key words:** sustainable development, territory, free economic zone, investment, efficiency, absolute and relative indicators, assessment method.

## KIRISH

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va milliy barqaror rivojlanish maqsadlari[1] ni amalga oshirishda milliy barqaror rivojlanish maqsadlarida nazarda tutilgan ko'rsatkichlarning sifatli bajarilishi, global ishlab chiqarishning muhim bo'g'iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish dolzarb masaladir. Shuningdek, "O'zbekiston — 2030"[2] strategiyasida belgilangan asosiy g'oyalar: barqaror iqtisodiy o'sish orqali daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar qatoridan o'rin olish; aholi talablariga va xalqaro standartlarga to'liq javob beradigan ta'lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimini tashkil qilish; aholi uchun qulay ekologik sharoitlarni yaratish; xalq xizmatidagi adolatli va zamonaviy davlatni barpo etish; mamlakatning suvereniteti va xavfsizligini kafolatli ta'minlash kabilarni amalga oshirish hozirgi kunning bosh masalasidir.

Mamlakatimizda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda hudud investitsion salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Investitsion muhit jozibadorligini boshqarish va maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish har qanday mamlakat iqtisodiyotiga yuqori malakali ishchi kuchi jalb qilishni va istiqbolli infratuzilma loyihalarini amalga oshirish orqali hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlaydi.

## MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Hozirgi zamon ilmiy adabiyoti, me'yoriy hujjatlar, amaliyotda erkin iqtisodiy hududlarni ifodalovchi xilma-xil atamalar qo'llaniladi. Ular qatorida eng keng tarqalganlari: "Maxsus iqtisodiy hudud", "Erkin tadbirkorlik hududi", "Erkin iqtisodiy hudud", "Erkin bojxona hududi", "Erkin eksport hududi", "Texnologik hudud", "Erkin savdo hududi", "Bojsiz hudud", "Qo'shma tadbirkorlik hududi". Jahondagi erkin iqtisodiy zonalar shakli 1920-yilda 20 xilni tashkil etgan bo'lsa[3], 1990-yilda uning soni 30 xildan ziyod[4] shakli ilmiy manbalarda qayd etilgan. Tadqiqot doirasida iqtisodiy adabiyotlarni o'rganish asosida erkin iqtisodiy hududlarni ta'riflovchi 40 dan ortiq atama borligi aniqlandi.

Erkin iqtisodiy hududlarning mazmunan mohiyatini ochib beruvchi terminologiya xilma xil bo'lib, ular quyidagi sabablarga bog'liq: - iqtisodiy zonalar evolyutsion tarzda rivojlanib, o'zgarib, takomillashib boradi; - iqtisodiy zonalarining taraqqiyoti u tashkil etilgan ichki va tashqi omillarga bog'liq; - erkin iqtisodiy zonalarining ilmiy nazariy jihatlarini tushunish va turkumlash bo'yicha turli mamlakatlar yondashuvlari turlicha.

Ye.Avdokushinning[5] tadqiqotlarida erkin iqtisodiy hududlar "Maxsus iqtisodiy hudud" sifatida talqin etilgan. Ularning yondashuvi bo'yicha bunday hududlar boshqa hududlarga nisbatan davlat aralashuvining kamayishi va iqtisodiy erkinligining ortishi

ekanligi asoslangan. Babinsev va Valliulinlar[6] tadqiqotlarida esa “Alohida iqtisodiy hudud” termini qo‘llanilgan. A.Shermuhamedov tomonidan “Ochiq iqtisodiy mintaq” termini ishlatilgan [7]. Biroq ochiq so‘zining rus va boshqa tillardagi ma’nosi erkin iqtisodiy hududga mos emas va tor ma’no kasb etadi.

Jahon olimlarining e’tirofi bo‘yicha erkin iqtisodiy hududlarni ochiq hududlar sifatida ham qayd qilish holatlari mavjud. Erkin iqtisodiy hududning eng muhim belgilari to‘g‘risida ham bir qator ilmiy nazariy yondashuvlar mavjud. Rus olimi S.Ovchinnikova tomonidan “erkin tadbirkorlik hududi” terminini ilgari surgan[8], A.Leuskiy esa “O‘ziga xos bojxona tartibi o‘rnatilgan hudud” sifatida qayd etadi [9]. Tadqiqotchilar N.Smorodinskaya, V.Babinsev, X.Valliulinlar esa erkin iqtisodiy zonaning asosiy sharti imtiyozlarda ekanligini ta’kidlaydi[6]. Avdokushin tomonidan imtiyozli investitsiya muhiti shakllangan hudud sifatida qaraladi[5]. Yu.Komlev erkin iqtisodiy hududlarni muhim xususiyatidan biri sifatida ma’muriy javobgarliklar minimumga keltirilgan hudud deb qaraydi va zonalar faqat eksport faoliyatiga bog‘langanligini e’tirof etadi[10]. T.Danko va Z.Okurtlar asosiy belgilarni ajratishda kompleks yondashgan. Ular EIHni aniq bir yo‘nalishga moslashtirilgan, mamlakatda ishlab chiqaruvchi kuchlarning joylashtirilishi, EIHda yaratilgan yalpi mahsulotning ishlab chiqarilishi va taqsimlanishi nuqtayi nazaridan ko‘rib chiqadilar[4].

EIHning eng muhim quyidagi 4 ta xususiyatini ajratib ko‘rsatish mumkin:

- aniq bir hudud doirasida tashkil etilishi va egaligi;
- imtiyozlar tizimining mavjud bo‘lishi;
- o‘ziga xos bo‘lgan tariflar o‘rnatilishi;
- EIZ hududidagi investorlar faoliyatiga davlat organlarining aralashmasligi

va iqtisodiy erkinligi mavjudligi.

Jahon tajribasida to‘rtinchisi xususiyat juda muhim hisoblanadi. Busiz EIH maqomi ham sezilmaydi. Tadqiqotchilardan V.Ignatov va V.Bugovlar tomonidan “EIHning alohida imtiyozlar tizimiga ega ekanligiga katta e’tibor berishi lozimligi”[11] ta’kidlanadi. Ma’lumki, investorlar uchun imtiyozlar eng muhim jihatlar bilan hisoblanadi. Mamlakatning boshqa qismiga nisbatan ular harakatiga ko‘proq erkinlik berilmasa, investitsiyalarni keng jalb qilishga imkon bo‘lmaydi. EIHlarda ham investitsion muhit yuqori darajada kuch talab etadi. Biroq buning markazida erkinlikning xususiyati darajasi yotadi.

EIZlarni tashkil etishning asosiy **maqsadi** mamlakatdagi resurs imkoniyatlari mavjud, biroq yetarli darajada iqtisodiy rivojlanish darajasi past bo‘lgan hudud yoki tarmoqlarning iqtisodiy o‘rnatilishini rag‘batlantirish, shuningdek, raqobat muhiti shakllanishiga ko‘maklashishdir. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, bugun EIZlardan, nafaqat sarmoyalarni jalb qilish, balki hududlarni barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta’minlovchi vosita sifatida ham foydalaniladi[12].

Erkin iqtisodiy zonalar(EIZ) samaradorligini to‘liq holda qiymat ko‘rsatkichlari bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Chunki, ijobiy o‘zgarishlar nafaqat o‘sha hududda, balki qo‘shni hududlarda ham sodir bo‘ladi. Erkin iqtisodiy zonalar nafaqat o‘z maydoniga,

balki zona atrofidagi hududlarga kapital mablagʻlar va xorijiy valyutalar oqimini oshirish yoʻli bilan ijtimoiy-iqtisodiy samara keltiradi[13].

Erkin iqtisodiy zonalarining hududiy iqtisodiy rivojlanishga taʼsirini baholash boʻyicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, Oʻzbekistonda erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish va kelgusi istiqbollari, ularning samaradorligi toʻgʻrisida tahlillarni amalga oshirishda hamda erkin iqtisodiy zonalarining samaradorligini baholash uchun 5 ta asosiy koʻrsatkichlar guruhi Sh.Qoraboyev va boshqalarning tadqiqotlarida oʻrganilgan[14]. Tadqiqotda EIZning iqtisodiy faoliyati samaradorligini aniqlash boʻyicha metodologiya taklif etilgan boʻlib, asosiy eʼtibor loyihalarni bajarilishi va belgilab olingan rejalarni bajarish holatiga qarab baholangan.

### TAHLIL VA NATIJALAR

Amaldagi EIZ samaradorligini hududiy rivojlanishga taʼsirini baholash uchun miqdoriy koʻrsatkichlar 5 ta blokka ajratiladi:

1. EIZ faoliyatining mutlaq miqdoriy koʻrsatkichlari;
2. EIZ rezidentlari faoliyatini aks ettiruvchi nisbiy miqdoriy koʻrsatkichlar;
3. Transport-logistika, energetika, ijtimoiy-madaniy, ilmiy va boshqa hududiy infratuzilmani yaratishda barcha darajadagi byudjet xarajatlari samaradorligini miqdoriy baholash koʻrsatkichlari;
4. Mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga yoki u tashkil etilgan hududda EIZ faoliyatining hissasini aks ettiruvchi miqdoriy baholashning nisbiy koʻrsatkichlari;
5. EIZ direksiyalari yoki hududiy hokimlikning zonalarini rivojlantirish rejasiga muvofiq uni boshqarish va infratuzilma obyektlarini yaratish funksiyalarini bajarish samaradorligini aks ettiruvchi miqdoriy baholashning nisbiy koʻrsatkichlari

Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini mutlaq miqdoriy koʻrsatkichlari quyidagilardan iborat:

1. Toʻgʻridan toʻgʻri investitsiyalarni jalb qilgan holda aʼzo yoki rezident sifatida ishtirok etuvchi korxonalar soni;
2. EIZda qatnashishdan chiqqan korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlar soni;
3. EIZ ishtirokchilari tomonidan tashkil yetilgan yangi ish oʻrinlari soni;
4. Imzolangan ishtirok shartnomalariga muvofiq reja-korxonalarning infratuzilma obyektlarini kapital qurish uchun toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalar hajmi;
5. EIZda infratuzilma obyektlarini kapital qurilishiga rezidentlik maqomini yoʻqotgan korxonalarning toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalari hajmi;
6. Tovarlarni va xizmatlarni sotishdan tushadigan yalpi tushumlar hajmi, soliqlarni olib tashlagan holda;
7. Barcha darajadagi byudjet tizimidan, shuningdek, EIZda infratuzilma obyektlarini kapital qurilishiga yoʻnaltirilgan investitsiyalar hajmi (prognoz / fakt);
8. EIZ hududida infratuzilma obyektlarini kapital qurilishiga yoʻnaltirilgan byudjetdan tashqari manbalardan investitsiyalar hajmi va h.k.;

Yuqoridagilar bilan bir qatorda EIZ faoliyati samaradorligini baholashda zonalarining o'ziga xos jihatlardan kelib chiqqan holda miqdoriy baholash mezonlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Jami ishlab chiqarilgan mahsulotlarda eksportning ulushi;

2. EIZ hududida joylashgan korxonalarning umumiy tarkibida yuqori texnologiyalar sohasida faoliyat yuritadigan sanoat ishlab chiqarish korxonalarining ulushi;

3. EIZ hududida o'zlarining ishlab chiqarishlarini joylashtirgan korxonalarning umumiy tarkibidagi texnologik yangiliklarni amalga oshiradigan korxonalarning ulushi;

4. Hisobot davrida yuqori texnologiyali ish o'rinlarining ko'payishi va.h.k.

EIZ faoliyatining mahalliy va mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga ta'sirini aks ettiruvchi miqdoriy baholashning nisbiy ko'rsatkichlari esa quyidagilar:

1. EIZ ishtirokchilari tomonidan tashkil etilgan yangi ish o'rinlari sonining iqtisodiy faol aholi soniga nisbati;

2. Tovar va xizmatlarni sotishdan tushadigan yalpi tushum hajmining soliqlarni olib tashlagan holda mintaqaning yalpi hududiy mahsuloti miqdoriga nisbati;

3. EIZ-rezidentlari tomonidan hududiy yoki respublika byudjetiga to'lanadigan soliqlar hajmining mintaqadagi barcha rezidentlari tomonidan to'lanadigan soliqlar hajmiga nisbati va.h.k.

EIZ samaradorligini baholash o'lchovlari bo'yicha har bir guruhi uchun mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlarning rejalashtirilgan qiymatlariga erishishni hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

EIZning ishlash ko'rsatkichlarini baholash uchun besh balli o'lchov shkalasini qo'llash tavsiya etiladi. Yakuniy 5 ball ko'rsatkichlarning rejalashtirilgan ko'rsatkichlari 90% dan yuqori bo'lgan taqdirda beriladi. 4 ball rejalashtirilgan maqsadlarni 70% dan 90% gacha bajarganda, 3 ball — intervalda rejalashtirilgan maqsadlarni 50% dan 70% gacha bajarganda, 2 ball rejalashtirilgan maqsadlarni 35% dan 50% gacha bajarganda, 1 ball esa rejalashtirilgan maqsadlarni 35% gacha bajarganda belgilanadi. Erkin iqtisodiy zonaning samaradorligini baholash natijalari mahalliy hokimliklar uchun quyidagi muammolarni yechishga imkon beradi:

EIZ rezidenti maqomiga ega bo'lgan tashkilotlari va yakka tartibdagi tadbirkorlarga soliq va bojxona imtiyozlarini berish maqsadga muvofiqligi to'g'risida qaror qabul qilish;

hududiy sanoatni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini to'g'ri belgilash;

investitsiyalashga byudjetdan yo'naltiriladigan moliyaviy resurslarini samarali taqsimlashga;

ma'lum bir EIZ uchun infratuzilma obyektlarini yaratish uchun byudjetdan tashqari manbalardan qo'shimcha investitsiyalarni jalb qilishga va h.k.

O'zbekistonda EIZ soni va faoliyat ko'lami kengayib borayotgan sharoitda yuqoridagi keltirilgan mezonlar bo'yicha baholash tartiblarini kiritilishi maqsadga

muvofig. Ushbu maqsadlar uchun tavsiya etilgan mezonlarni hisobga olgan holda baholash usullarini ishlab chiqish lozim.

Yuqoridagi mezonlar bo'yicha EIZ faoliyati samaradorligini baholash integral ko'rsatkichlar asosida baholash Ye.Kryukova[15] tomonidan tavsiya etilgan quyidagi formula asosida amalga oshiriladi:

$$C_{ЭИЗ} = \sum_i^5 (k_i * \sum_j p_{ij} F_{ij}) \quad (1)$$

Bu yerda,

$k_i$ -  $i$  – guruh ko'rsatkichi bo'yicha vazn koeffitsiyenti;

$p_{ij}$ -  $j$  – mezon ko'rsatkichi bo'yicha har bir  $i$  – guruh ko'rsatkichlarining vazn koeffitsiyenti;

$F_{ij}$ -  $i$  – guruhning  $j$  – mezon ko'rsatkichiga mos keluvchi indikator bahosi.

Taklif etilgan metodologik yondashuvga ko'ra tahlil o'tkazish uchun mutlaq (1-jadval) va nisbiy (2 va 3-jadvallar) ko'rsatkichlar bo'yicha formulalar kiritiladi. Taqdim etilgan ko'rsatkichlar O'zbekiston Respublikasi statistika qo'mitasi va EIZlar direksiyalari faoliyatida foydalaniladigan statistik ko'rsatkichlarga mosligini ham inobatga olinadi.

**1-jadval**

**EIZlar faoliyatini aks ettiruvchi 1-guruh mutlaq miqdoriy ko'rsatkichlar**

| <b>Miqdoriy ko'rsatkichlarning belgilanishi</b> | <b>Miqdoriy ko'rsatkichlar xususiyati</b>                                                                 |
|-------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| F1,1                                            | EIZ rezidentlari soni, birlik                                                                             |
| F1,2                                            | EIZning jami maydoni, ga                                                                                  |
| F1,3                                            | EIZda rezidentlar joylashgan umumiy maydon, ga                                                            |
| F1,4                                            | Ish o'rinlari soni, shtat birlik                                                                          |
| F1,5                                            | Ishlovchilar soni, birlik                                                                                 |
| F1,6                                            | Oliy ma'lumotga ega bo'lgan ishchilar soni, birlik                                                        |
| F1,7                                            | Investitsiyalar hajmi, mln doll                                                                           |
| F1,8                                            | Xorijiy investitsiyalar hajmi, mln doll                                                                   |
| F1,9                                            | EIZda yaratilgan tovarlar, mahsulotlar, ishlar, xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar hajmi, mlrd.so'm. |
| F1,10                                           | Byudjetga to'lovlar hajmi, mlrd.so'm                                                                      |
| F1,11                                           | Byudjetdan tashqari moliyalashtirish manbalari miqdori mln.so'm. (Navoiy EIZ Direksiyasi AJ)              |
| F1,12                                           | Boj to'lovlari mlrd. so'mda (bojxonadan)                                                                  |
| F1,13                                           | Boj va soliqlardan imtiyozlar hajmi mlrd. so'mda (bojxonadan)                                             |
| F1,14                                           | Yangi investitsion obyektlar soni                                                                         |
| F1,15                                           | Yangi investitsion obyektlari qiymati, mlrd. so'm                                                         |
| F1,16                                           | Yangi investitsion obyektlari quvvati, mlrd. so'm                                                         |
| F1,17                                           | EIZ rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan eksport, mlrd so'm                                           |

| <b>Miqdoriy ko'rsatkichlarning belgilanishi</b> | <b>Miqdoriy ko'rsatkichlar xususiyati</b>                                   |
|-------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|
| F1,18                                           | EIZ rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan import, mlrd so'm              |
| F1,19                                           | Amalga oshirilgan innovatsiyalar soni                                       |
| F1,20                                           | Innovatsion mahsulotlar sotishdan tushgan tushum, mlrd.so'm                 |
| F1,21                                           | Hududga tashrif buyurgan turistlar soni, birlik                             |
| F1,22                                           | EIZga tashrif buyurgan turistlar soni, birlik                               |
| F1,23                                           | Hududning turizm obyektlari quvvati, mlrd.so'm                              |
| F1,24                                           | EIZdagi turistik obyektlar quvvati, mlrd so'm                               |
| F1,25                                           | EIZda foydalanishga topshirilgan infratuzilma obyektlari soni               |
| F1,26                                           | EIZda o'z muddatida foydalanishga topshirilgan infratuzilma obyektlari soni |

Iqtisodiy zonaning samaradorligini baholash uchun birinchi guruhni tashkil etuvchi barcha sanab o'tilgan mutlaq ko'rsatkichlarning joriy qiymatlari bazis yilning mos keladigan qiymatlari bilan bog'liq bo'lishi kerak. Birinchi guruh mutlaq miqdoriy ko'rsatkichlar asosida 3 yo'nalish bo'yicha EIZ faoliyati samaradorligining nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlari baholanadi. Ushbu ko'rsatkichlari quyidagilar va indikatorlarni hisoblash mezonlari 2-jadvalda aks etgan:

2-jadval

**EIZ faoliyati samaradorligini baholash bo'yicha nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar**

| <b>Indikator (ko'rsatkich)ning nomi</b>                                                                                  | <b>Indikator (ko'rsatkich)ni hisoblash metodikasi</b>                                                      | <b>Hisoblash formulasi</b>                      |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------|
| <b>2-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZ direksiyasining faoliyatini samaradorlik ko'rsatkichlari)</b>             |                                                                                                            |                                                 |
| EIZ maydonidan maqsadli foydalanish darajasi                                                                             | EIZda rezidentlar joylashgan umumiy maydonning EIZning jami maydoniga nisbati asosida hisoblanadi          | $F_{2,1} = \frac{F_{1,3}}{F_{1,2}}$             |
| EIZga tadbirkorlik subyektlarini joylashtirish darajasi                                                                  | EIZda rezidentlar joylashgan umumiy o'rtacha maydonning EIZning jami maydoniga nisbati asosida hisoblanadi | $F_{2,2} = \frac{F_{1,3}}{F_{1,1}} / F_{1,2}$   |
| EIZga yo'naltirilgan investitsiyalarning ish o'rinlarini yaratishdagi hissasi (100 ming dollar. investitsiyaga nisbatan) | Tahlil yilida EIZdagi jami shtat birliklarining jami investitsiyalarga nisbati asosida hisoblanadi         | $F_{2,3} = \frac{F_{1,4}}{\frac{F_{1,7}}{100}}$ |
| Oliy malakaga ega bo'lgan mutaxassislar salmog'i                                                                         | Oliy ma'lumotga ega bo'lgan ishchilar sonini jami ishlovchilar sonida nisbati asosida hisoblanadi          | $F_{2,4} = \frac{F_{1,6}}{F_{1,5}}$             |

| Indikator<br>(ko'rsatkich)ning<br>nomi                                                                                       | Indikator (ko'rsatkich)ni hisoblash metodikasi                                                                                                                                               | Hisoblash<br>formulasi                           |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------|
| Xorijiy investitsiyalar<br>salmog'i                                                                                          | EIZga yo'naltirilgan xorijiy investitsiyalarning<br>jami kiritilgan investitsiyalar miqdoriga nisbati<br>asosida hisoblanadi                                                                 | $F_{2,5} = \frac{F_{1,7}}{F_{1,8}}$              |
| Yangi ishlab chiqarish<br>quvvatlaridan<br>foydalanish darajasi                                                              | Yangi investitsion obyektlari quvvatini yangi<br>investitsion obyektlari qiymatiga nisbati asosida<br>hisoblanadi                                                                            | $F_{2,6} = \frac{F_{1,15}}{F_{1,16}}$            |
| EIZ eksport<br>samaradorligi                                                                                                 | EIZ rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan<br>eksportning jami ajratilgan tovarlar, mahsulotlar,<br>ishlar, xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar<br>hajmiga nisbati asosida aniqlanadi  | $F_{2,7} = \frac{F_{1,7}}{F_{1,9}}$              |
| Jami tashqi savdo<br>aylanmasida import<br>hissasi                                                                           | EIZ rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan<br>importning jami tashqi savdo aylanasi ga nisbati<br>asosida aniqlanadi                                                                       | $F_{2,8} = \frac{F_{1,18}}{F_{1,17} + F_{1,18}}$ |
| EIZning innovatsion<br>faoliyat samaradorligi                                                                                | EIZda innovatsion mahsulotlar sotishdan tushgan<br>tushumning jami yaratilgan tovarlar, mahsulotlar,<br>ishlar, xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar<br>hajmiga nisbati asosida aniqlandi | $F_{2,9} = \frac{F_{1,20}}{F_{1,9}}$             |
| EIZning innovatsion<br>faollik samaradorligi                                                                                 | EIZda rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan<br>innovatsiyalar sonining jami rezidentlar soniga<br>nisbati asosida aniqlanadi.                                                             | $F_{2,10} = \frac{F_{1,19}}{F_{1,1}}$            |
| <b>3-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZlarning byudjet samaradorlik ko'rsatkichlari)</b>                              |                                                                                                                                                                                              |                                                  |
| EIZ rezidentlarining<br>byudjetga to'lovlar<br>salmog'i                                                                      | EIZ rezidentlarining byudjetga to'lovlar<br>miqdorining jami yaratilgan tovarlar, mahsulotlar,<br>ishlar, xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar<br>hajmiga nisbati asosida aniqlandi       | $F_{3,1} = \frac{F_{1,10}}{F_{1,9}}$             |
| EIZ rezidentlarining boj<br>to'lovlari salmog'i                                                                              | EIZ rezidentlarining boj to'lovlar miqdorining<br>jami yaratilgan tovarlar, mahsulotlar, ishlar,<br>xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar hajmiga<br>nisbati asosida aniqlandi             | $F_{3,2} = \frac{F_{1,12}}{F_{1,9}}$             |
| <b>4-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZlarning hududiy rivojlanish darajasiga ta'sirini baholash ko'rsatkichlari)</b> |                                                                                                                                                                                              |                                                  |
| EIZning hudud aholisini<br>ish bilan band qilish<br>darajasi                                                                 | EIZda yaratilgan ish o'rinlari hududdagi umumiy<br>mehnatga layoqatli aholi soniga nisbati asosida<br>aniqlanadi                                                                             | $F_{4,1} = \frac{F_{1,5}}{Q_1}$                  |
| EIZning hududiy<br>rivojlanishdagi salmog'i                                                                                  | Hududning yalpi hududiy mahsulot umumiy<br>hajmining EIZ rezidentlari tomonidan tovarlar va<br>xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlarga nisbati<br>asosida aniqlanadi                       | $F_{4,2} = \frac{F_{1,3}}{Q_2}$                  |
| EIZning byudjetga<br>tushumlardagi salmog'i                                                                                  | EIZ rezidentlarining jami byudjet to'lovlari<br>miqdorining hududdagi jami yuridik shaxslarning<br>byudjet to'lovlari miqdoriga nisbati asosida<br>aniqlanadi                                | $F_{4,3} = \frac{F_{1,10}}{Q_3}$                 |

| Indikator<br>(ko'rsatkich)ning<br>nomi      | Indikator (ko'rsatkich)ni hisoblash metodikasi                                                                     | Hisoblash<br>formulasi                |
|---------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------|
| EIZning investitsion faoliyat samaradorligi | EIZga kiritilgan investitsiyalarning hududga kiritilgan jami investitsiyalarga nisbati asosida aniqlanadi          | $F_{4,4} = \frac{F_{1,7}}{Q_4}$       |
| EIZning turistik faollik samaradorligi      | EIZga tashrif buyurgan turistlar sonini hududga tashrif buyurgan jami turistlar soniga nisbati asosida aniqlanadi  | $F_{4,5} = \frac{F_{1,22}}{F_{1,21}}$ |
| EIZning turistik faoliyat samaradorligi     | EIZning turistik obyektlar quvvatini hududdagi jami turistik obyektlarning quvvatlariga nisbati asosida aniqlanadi | $F_{4,6} = \frac{F_{1,24}}{F_{1,23}}$ |

EIZ-si direksiyasi faoliyat samaradorligini aks ettiruvchi 2-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar;

EIZlarning viloyat byudjetiga ta'sirini baholash bo'yicha 3-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar;

EIZlarning hududiy rivojlanish darajasiga ta'sirini baholash bo'yicha 4-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar.

4-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar tizimini baholashda qo'yidagi qo'shimcha indikatorlar tizimi kiritiladi:

EIZ joylashgan hududning mehnatga layoqatli aholi soni;

Hududning YAXM hajmi;

Hududning jami soliq tushumlari miqdori;

Hududga kiritilgan investitsiyalar hajmi;

EIZlarning turi bilan bog'liq bo'lgan integral ko'rsatkichdan foydalanishning o'zgaruvchanligi faqat ikkinchi guruh ko'rsatkichlariga taalluqlidir. Shu bilan birga, EIZ faoliyatining ko'rib chiqilayotgan ko'rsatkichlarini rasmiylashtirishning noaniqligi uchun klassifikatorga muvofiq ham amalga oshirilishi mumkin.

Integral ko'rsatkichni ifodalashda keltirilgan vazn koeffitsiyentlarini hisoblash amalga oshirilishi lozim deb hisoblaymiz. Vazn koeffitsiyentlari tanlangan mezonlar bo'yicha  $i$  – guruhning  $j$  – mezon ko'rsatkichiga mos keluvchi har bir indikatorga nisbatan taalluqli bo'lishi va  $k_i$  –  $i$  – guruh ko'rsatkichi bo'yicha vazn koeffitsiyenti har bir guruh bo'yicha aniqlanadigan ko'rsatkichlar orqali topiladi:

$$k_i = iF_j^2 + iF_j^3 + iF_j^4 = 10 + 2 + 6 = 18;$$

$$k_j^2 = \frac{10}{18} = 0,55; k_j^3 = \frac{2}{18} = 0,11; k_j^4 = \frac{6}{18} = 0,33;$$

Topilgan vazn koeffitsiyentlarini (1.1) formulaga qo'yib quyidagicha ifodalaymiz:

$$C_{ЭИЗ} = 0,55 * \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^2} + 0,11 * \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^3} + 0,33 * \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^4} \quad (2)$$

Yuqoridagi metodologik yondashuvlardan foydalangan holda Navoiy EIZ faoliyati samaradorligini baholash bo'yicha 3-jadvalda birinchi guruh statistik ko'rsatkichlar shakllantirilgan.

3-jadval

## Navoiy EIZning 1-guruh mutlaq miqdoriy ko'rsatkichlari

| Belgi | Ko'rsatkichlar                                                                                            | 2018  | 2019   | 2020   | 2021    | 2022    |
|-------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|--------|---------|---------|
| F1,1  | EIZ rezidentlari soni, birlik                                                                             | 7     | 12     | 33     | 30      | 12      |
| F1,2  | EIZning jami maydoni, ga                                                                                  | 644   | 644    | 644    | 644     | 644     |
| F1,3  | EIZda rezidentlar joylashgan umumiy maydon, ga                                                            | 70,83 | 84,27  | 172,12 | 255,61  | 306,05  |
| F1,4  | Ish o'rinlari soni, shtat birlik                                                                          | 730   | 1611   | 1662   | 2932    | 4730    |
| F1,5  | Ishlovchilar soni, birlik                                                                                 | 921   | 1269   | 2375   | 3808    | 5293    |
| F1,6  | Oliy ma'lumotga ega bo'lgan ishchilar soni, birlik                                                        | 111   | 152    | 333    | 609     | 953     |
| F1,7  | Investitsiyalar hajmi, mln doll                                                                           | 129,5 | 169,5  | 248,2  | 380     | 960,2   |
| F1,8  | Xorijiy investitsiyalar hajmi, mln doll                                                                   | 38,6  | 51,5   | 82,5   | 104,46  | 360,6   |
| F1,9  | EIZda yaratilgan tovarlar, mahsulotlar, ishlar, xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar hajmi, mlrd.so'm. | 302,4 | 916,5  | 1 548  | 2 584,6 | 3 589,2 |
| F1,10 | Byudjetga to'lovlar hajmi, mlrd.so'm                                                                      | 4,3   | 10,6   | 75,8   | 45,4    | 34,8    |
| F1,11 | Byudjetdan tashqari moliyalashtirish manbalari miqdori mln.so'm. (Navoiy EIZ Direksiyasi AJ)              | 758,1 | 1016,0 | 1706,7 | 2815,4  | 2823,9  |
| F1,12 | Boj to'lovlari mlrd. so'mda (bojxonadan)                                                                  | 2,2   | 0,0    | 11,3   | 79,1    | 266,8   |
| F1,13 | Boj va soliqdan imtiyozlar hajmi mlrd. so'mda (bojxonadan)                                                | 161,7 | 0,0    | 246,6  | 474,1   | 81,3    |
| F1,14 | Yangi investitsion obyektlar soni                                                                         | 17    | 36     | 48     | 65      | 50      |
| F1,15 | Yangi investitsion obyektlari qiymati, mlrd. so'm                                                         | 51,8  | 170,9  | 214,5  | 620,0   | 541,5   |
| F1,16 | Yangi investitsion obyektlari quvvati, mlrd. so'm                                                         | 120   | 770,8  | 909,6  | 1 255   | 1 856   |
| F1,17 | EIZ rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan eksport, mlrd so'm                                           | 11    | 51     | 92     | 243     | 490     |
| F1,18 | EIZ rezidentlari tomonidan amalga oshirilgan import, mlrd so'm                                            |       | 735    | 1324   | 3302    | 2305    |
| F1,19 | Amalga oshirilgan innovatsiyalar soni                                                                     | 1     | 1      | 3      | 5       | 8       |
| F1,20 | Innovatsion mahsulotlar sotishdan tushgan tushum, mlrd.so'm                                               | 0,8   | 1,3    | 6,7    | 5,8     | 11,4    |
| F1,21 | Hududga tashrif buyurgan turistlar soni, birlik                                                           | 18974 | 27107  | 57423  | 2800    | 9000    |
| F1,22 | EIZga tashrif buyurgan turistlar soni, birlik                                                             | 1100  | 1800   | 3793   | 224     | 820     |
| F1,23 | Hududning turizm obyektlari quvvati, mlrd.so'm                                                            | 2793  | 3286   | 3866   | 4549    | 5352    |
| F1,24 | EIZdagi turistik obyektlar quvvati, mlrd so'm                                                             | 55    | 69     | 85     | 105     | 145     |

| Belgi | Ko'rsatkichlar                                                              | 2018 | 2019 | 2020 | 2021 | 2022 |
|-------|-----------------------------------------------------------------------------|------|------|------|------|------|
| F1,25 | EIZda foydalanishga topshirilgan infratuzilma obyektlari soni               | 5    | 0    | 0    | 2    | 3    |
| F1,26 | EIZda o'z muddatida foydalanishga topshirilgan infratuzilma obyektlari soni | 5    | 0    | 0    | 0    | 1    |

3-jadvalda Navoiy EIZning 2018-2022-yillardagi 1-guruh mutlaq miqdoriy ko'rsatkichlari yillar kesimida keltirilgan. Erkin iqtisodiy zonaning samaradorligini baholash uchun birinchi guruhni tashkil etuvchi barcha sanab o'tilgan mutlaq ko'rsatkichlarning joriy qiymatlari o'tgan yilning mos qiymatlari bilan o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Integral indikatorlar bo'yicha erkin iqtisodiy zona bo'yicha tanlangan mezonlar bo'yicha mos qiymatlar iqtisodiy zonaning xususiyatlari va erishilishi kutilayotgan natijalar asosida tanlanadi. Ushbu ko'rsatkichlar asosida nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar 4-jadvalda aniqlanadi.

#### 4-jadval

##### Navoiy EIZning samaradorlik ko'rsatkichlarini hisoblash natijalari

| №                                                                                                       | Ko'rsatkichlar                                                                                                         | 2018  | 2019  | 2020  | 2021  | 2022  |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|
| <b>2-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (Navoiy EIZ direksiyasi faoliyat samaradorlik indeksleri)</b> |                                                                                                                        |       |       |       |       |       |
| F2,1                                                                                                    | EIZ maydonidan foydalanish darajasi                                                                                    | 0,11  | 0,13  | 0,27  | 0,40  | 0,48  |
| F2,2                                                                                                    | EIZga tadbirkorlik subyektlarini joylashtirish darajasi, m2                                                            | 0,02  | 0,01  | 0,01  | 0,01  | 0,04  |
| F2,3                                                                                                    | EIZga yo'naltirilgan investitsiyalarning ish o'rinlarini yaratishga hisssasi, 100 ming dollar. investitsiyaga nisbatan | 0,56  | 0,95  | 0,67  | 0,77  | 0,49  |
| F2,4                                                                                                    | Oliy malakaga ega bo'lgan mutaxassislar salmog'i                                                                       | 0,12  | 0,12  | 0,14  | 0,16  | 0,18  |
| F2,5                                                                                                    | Xorijiy investitsiyalar salmog'i                                                                                       | 0,30  | 0,30  | 0,33  | 0,27  | 0,38  |
| F2,6                                                                                                    | Yangi ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi                                                              | 0,43  | 0,22  | 0,24  | 0,49  | 0,29  |
| F2,7                                                                                                    | Eksport samaradorligi                                                                                                  | 0,04  | 0,06  | 0,06  | 0,09  | 0,14  |
| F2,8                                                                                                    | Jami tashqi savdo aylanmasida import ulushi                                                                            | 0,00  | 0,94  | 0,94  | 0,93  | 0,82  |
| F2,9                                                                                                    | Innovatsion faoliyat samaradorligi                                                                                     | 0,00  | 0,00  | 0,00  | 0,00  | 0,00  |
| F2,10                                                                                                   | Innovatsion faollik samaradorligi                                                                                      | 0,14  | 0,08  | 0,09  | 0,17  | 0,67  |
|                                                                                                         | O'rtacha ( $\sum_{i=1}^n F_j^2$ )                                                                                      | 1,72  | 2,81  | 2,74  | 3,30  | 3,49  |
|                                                                                                         | O'rtacha geometrik miqdor ( $\sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^2}$ )                                                           | 1,06  | 1,11  | 1,11  | 1,13  | 1,13  |
| <b>Yordamchi ko'rsatkichlar</b>                                                                         |                                                                                                                        |       |       |       |       |       |
| Q1                                                                                                      | Mehnatga layoqatli aholi soni, ming kishi                                                                              | 544,1 | 549,1 | 553,4 | 553,1 | 556,5 |
| Q2                                                                                                      | YAXM hajmi, trln.so'm                                                                                                  | 14,7  | 22,7  | 36,7  | 50,6  | 59,4  |

|                                                                                                                              |                                                                                                                             |       |        |        |        |        |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|--------|--------|--------|
| Q3                                                                                                                           | Jami byudjet tushumlari, mlrd.so'm                                                                                          |       |        |        |        |        |
| Q4                                                                                                                           | Investitsiyalar hajmi, trln.so'm                                                                                            | 3,9   | 10,6   | 17,6   | 15,7   | 15,0   |
| Q5                                                                                                                           | Investitsiyalar hajmi, mln.dollar                                                                                           | 493,7 | 1299,7 | 1851,3 | 1489,9 | 1395,3 |
| <b>3-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZlarning viloyat byudjetiga ta'sirini baholash ko'rsatkichlari)</b>             |                                                                                                                             |       |        |        |        |        |
| F3,1                                                                                                                         | Byudjetga to'lovlar salmog'i                                                                                                | 0,014 | 0,012  | 0,049  | 0,018  | 0,010  |
| F3,2                                                                                                                         | Boj to'lovlari salmog'i                                                                                                     | 0,007 | 0,000  | 0,007  | 0,031  | 0,074  |
|                                                                                                                              | O'rtacha ( $\sum_{i=1}^n F_j^3$ )                                                                                           | 0,021 | 0,012  | 0,056  | 0,048  | 0,084  |
|                                                                                                                              | O'rtacha geometrik miqdor ( $\sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^3}$ )                                                                | 0,146 | 0,108  | 0,237  | 0,219  | 0,290  |
| <b>4-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZlarning hududiy rivojlanish darajasiga ta'sirini baholash ko'rsatkichlari)</b> |                                                                                                                             |       |        |        |        |        |
| F4,1                                                                                                                         | EIZda yaratilgan ish o'rinlari umumiy mehnatga layoqatli aholi soni ulushi                                                  | 0,002 | 0,002  | 0,004  | 0,007  | 0,010  |
| F4,2                                                                                                                         | Yalpi hududiy mahsulot umumiy hajmida EIZ rezidentlari tomonidan tovarlar va xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar ulushi | 0,021 | 0,040  | 0,042  | 0,051  | 0,060  |
| F4,3                                                                                                                         | Viloyatning jami soliqlar miqdorida EIZ ulushi                                                                              | 0,004 | 0,003  | 0,008  | 0,01   | 0,264  |
| F4,4                                                                                                                         | Jami investitsiyalarda EIZga yo'naltirilgan investitsiyalar ulushi                                                          | 0,262 | 0,130  | 0,134  | 0,255  | 0,688  |
| F4,5                                                                                                                         | EIZning turistik faollik samaradorligi                                                                                      | 0,058 | 0,066  | 0,066  | 0,080  | 0,091  |
| F4,6                                                                                                                         | EIZning turistik faoliyat samaradorligi                                                                                     | 0,020 | 0,021  | 0,022  | 0,023  | 0,027  |
|                                                                                                                              | O'rtacha ( $\sum_{i=1}^n F_j^4$ )                                                                                           | 0,366 | 0,264  | 0,277  | 0,426  | 1,140  |
|                                                                                                                              | O'rtacha geometrik miqdor ( $\sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^4}$ )                                                                | 0,846 | 0,801  | 0,807  | 0,867  | 1,022  |
|                                                                                                                              | $C_{EIZ} = 0,55 * \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^2} + 0,11 * \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^3} + 0,33 * \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n F_j^4}$ | 0,876 | 0,886  | 0,901  | 0,930  | 0,992  |

Hisob kitob natijalaridan ma'lum bo'lmoqdaki, Navoiy EIZsi faoliyati samaradorligi yillar davomida o'sib bosish tendensiyasiga ega bo'lsada 2020-yil va 2021-yillarda samaradorlik koeffitsiyentlari o'zgarishsiz qolmoqda. Uning asosiy natijalarini aniqlash va qaysi omillar ta'sirida samaradorlik o'zgarishsiz qolayotganligini aniqlash imkoniyati mavjud. Biz yuqorida ko'rib o'tilgan samaradorlik koeffitsiyentlari faqat tegishli to'plam xususiyatlarini aniqlash uchungina ishlatiladi. Ammo o'rtacha miqdorlar bizga yetarlicha natijalarni taqdim etmaydi. EIZlar faoliyati samaradorligini oshirish uchun strategik maqsadlarni qaysi omillarga e'tibor qaratish lozimligini aniqlash imkonini bermaydi. Shunga asosan EIZlar faoliyatini so'nggi 5 yildagi (2018-2022-yillar) faoliyat samaradorligini regressiv va

progressiv o'rtachalarni hisoblash asosida omillarning regressiv va progressiv ta'sir darajalari bo'yicha aniqlash lozim.

Progressiv o'rtacha deganda to'plam bo'yicha umumiy o'rtachaga nisbatan yuqori qiymatlarni qabul qilgan birliklarning o'rtachalari qabul qilinadi, regressiv o'rtachada esa to'plamning umumiy o'rtachasidan past qiymatlarni qabul qilgan birliklar aniqlanadi. Shunga ko'ra EIZlarning samaradorlik ko'rsatkichlari bo'yicha tanlangan xar bir indikatorlarni 2018-2022-yillardagi umumiy o'rtachalariga nisbatan 2022-yildagi erishilgan natijani taqqoslab 5-jadvalda ifodalaymiz.

5-jadval

**Navoiy EIZning 2022-yildagi faoliyat natijalari bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi indikatorlarni aniqlash**

| Belgi                                                                                                   | Omillar                                                                                                                | 2018 | 2019 | 2020 | 2021 | 2022 | O'rtacha arifmetik | 2022-yildagi faoliyat natijalari |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|------|------|------|------|--------------------|----------------------------------|
| <b>2-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (Navoiy EIZ direksiyasi faoliyat samaradorlik indeksleri)</b> |                                                                                                                        |      |      |      |      |      |                    |                                  |
| F2,1                                                                                                    | EIZ maydonidan foydalanish darajasi                                                                                    | 0,11 | 0,13 | 0,27 | 0,40 | 0,48 | 0,28               | progressiv                       |
| F2,2                                                                                                    | EIZga tadbirkorlik subyektlarini joylashtirish darajasi, m2                                                            | 0,02 | 0,01 | 0,01 | 0,01 | 0,04 | 0,02               | progressiv                       |
| F2,3                                                                                                    | EIZga yo'naltirilgan investitsiyalarning ish o'rinlarini yaratishga hisssasi, 100 ming dollar. investitsiyaga nisbatan | 0,56 | 0,95 | 0,67 | 0,77 | 0,49 | 0,69               | regressiv                        |
| F2,4                                                                                                    | Oliy malakaga ega bo'lgan mutaxassislar salmog'i                                                                       | 0,12 | 0,12 | 0,14 | 0,16 | 0,18 | 0,14               | progressiv                       |
| F2,5                                                                                                    | Xorijiy investitsiyalar salmog'i                                                                                       | 0,30 | 0,30 | 0,33 | 0,27 | 0,38 | 0,32               | progressiv                       |
| F2,6                                                                                                    | Yangi ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi                                                              | 0,43 | 0,22 | 0,24 | 0,49 | 0,29 | 0,33               | regressiv                        |
| F2,7                                                                                                    | Eksport samaradorligi                                                                                                  | 0,04 | 0,06 | 0,06 | 0,09 | 0,14 | 0,08               | progressiv                       |
| F2,8                                                                                                    | Jami tashqi savdo aylanmasida import ulushi                                                                            | 0,00 | 0,94 | 0,94 | 0,93 | 0,82 | 0,73               | progressiv                       |
| F2,9                                                                                                    | Innovatsion faoliyat samaradorligi                                                                                     | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00 | 0,00               | neytral                          |
| F2,10                                                                                                   | Innovatsion faollik samaradorligi                                                                                      | 0,14 | 0,08 | 0,09 | 0,17 | 0,67 | 0,23               | progressiv                       |
|                                                                                                         | O'rtacha                                                                                                               | 1,72 | 2,81 | 2,74 | 3,30 | 3,49 | 2,81               | progressiv                       |
|                                                                                                         | O'rtacha geometrik miqdor                                                                                              | 1,06 | 1,11 | 1,11 | 1,13 | 1,13 | 1,11               | progressiv                       |

| Belgi                                                                                                                                 | Omillar                                                                                                                     | 2018  | 2019  | 2020  | 2021  | 2022  | O'rtacha arifmetik | 2022-yildagi faoliyat natijalari |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|--------------------|----------------------------------|
| <b>3-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZlarning viloyat byudjetiga ta'sirini baholash ko'rsatkichlari)</b>                      |                                                                                                                             |       |       |       |       |       |                    |                                  |
| F3,1                                                                                                                                  | Byudjetga to'lovlar salmog'i                                                                                                | 0,01  | 0,01  | 0,05  | 0,02  | 0,01  | 0,02               | Progressiv                       |
| F3,2                                                                                                                                  | Boj to'lovlari salmog'i                                                                                                     | 0,01  | 0,00  | 0,01  | 0,03  | 0,07  | 0,02               | Progressiv                       |
|                                                                                                                                       | O'rtacha                                                                                                                    | 0,02  | 0,01  | 0,06  | 0,05  | 0,08  | 0,04               | Progressiv                       |
|                                                                                                                                       | O'rtacha geometrik miqdor                                                                                                   | 0,15  | 0,11  | 0,24  | 0,22  | 0,29  | 0,20               | Progressiv                       |
| <b>4-guruh nisbiy miqdoriy ko'rsatkichlar (EIZlarning hududiy barqaror rivojlanish darajasiga ta'sirini baholash ko'rsatkichlari)</b> |                                                                                                                             |       |       |       |       |       |                    |                                  |
| F4,1                                                                                                                                  | EIZda yaratilgan ish o'rinlari umumiy mehnatga layoqatli aholi soni ulushi                                                  | 0,002 | 0,002 | 0,004 | 0,007 | 0,010 | 0,005              | progressiv                       |
| F4,2                                                                                                                                  | Yalpi hududiy mahsulot umumiy hajmida EIZ rezidentlari tomonidan tovarlar va xizmatlarni sotishdan tushgan tushumlar ulushi | 0,021 | 0,040 | 0,042 | 0,051 | 0,060 | 0,043              | progressiv                       |
| F4,3                                                                                                                                  | Viloyatning jami soliqlar miqdorida EIZ ulushi                                                                              | 0,004 | 0,003 | 0,008 | 0,010 | 0,264 | 0,058              | Regressiv                        |
| F4,4                                                                                                                                  | Jami investitsiyalarda EIZga yo'naltirilgan investitsiyalar ulushi                                                          | 0,262 | 0,130 | 0,134 | 0,255 | 0,688 | 0,294              | progressiv                       |
| F4,5                                                                                                                                  | EIZning turistik faollik samaradorligi                                                                                      | 0,058 | 0,066 | 0,066 | 0,080 | 0,091 | 0,072              | progressiv                       |
| F4,6                                                                                                                                  | EIZning turistik faoliyat samaradorligi                                                                                     | 0,020 | 0,021 | 0,022 | 0,023 | 0,027 | 0,023              | progressiv                       |
|                                                                                                                                       | O'rtacha                                                                                                                    | 0,366 | 0,264 | 0,277 | 0,426 | 1,140 | 0,495              | progressiv                       |
|                                                                                                                                       | O'rtacha geometrik miqdor                                                                                                   | 0,846 | 0,801 | 0,807 | 0,867 | 1,022 | 0,869              | progressiv                       |
|                                                                                                                                       | Seiz                                                                                                                        | 0,876 | 0,886 | 0,901 | 0,930 | 0,992 | 0,917              | progressiv                       |

5-jadval ma'lumotlaridan ma'lum bo'ladiki, Navoiy EIZning 2022-yildagi faoliyat natijalari bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi indikatorlar so'nggi 5 yildagi faoliyat samaradorligiga nisbatan past qiymatlarni qabul qildi:

Navoiy EIZga yo'naltirilgan investitsiyalarning 2022-yilda ish o'rinlarini yaratishga hissa yuqori emas;

Navoiy EIZning yangi ishlab chiqarish quvvatlaridan 2022-yilda samarali foydalanilmagan;

Navoiy EIZning viloyat byudjetiga qo'shadigan hissasi 2022-yilda oldingi yillarga nisbatan yuqori emas.

Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardan ajratilgan holda EIZni mahalliy muassasa va o'ziga xos mexanizm sifatida ko'rib chiqish mumkin emas. Chunki har qanday erkin iqtisodiy zonalar hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish muammolarini hal qilishga qaratilgan maqsadlar va strategiyalar bilan mutanosibligi ta'minlanishi zarur. Ushbu samaradorlik nafaqat iqtisodiy, balki ekologik muammolar yoki resurs bazasi sifatida faoliyat ko'rsatadigan ekzogen omillarga ham e'tibor qaratish lozim. Yuqoridagi tahlil natijalariga asoslangan holda O'zbekiston Respublikasidagi EIZning faoliyat ko'rsatishini hududiy ijtimoiy-iqtisodiy barqaror rivojlanishga ta'sirini doimiy baholab boruvchi tizimni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

Taklif etilgan baholash uslubiyati EIZlar faoliyatini samarali yo'lga qo'yish, ularning investitsion imkoniyatlarini va salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek EIZlarning hudud iqtisodiy rivojlanishiga ta'sirlarni baholashning ilmiy-uslubiy va amaliy mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan tadqiqotlarni yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

## **XULOSA VA TAKLIFLAR**

Navoiy viloyatida investitsiya resurslarini jalb qilishni rivojlantirish bo'yicha natijadorlikni oshirish ushbu vazifalarni ro'yobga chiqarishda investitsiyalarni keng jalb etishga qaratilgan marketing strategiyalari ishlab chiqish va amalga oshirishning ilmiy-metodologik jihatlarini asoslashga asosiy e'tibor qaratilishi lozim.

Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardan ajratilgan holda EIZni mahalliy muassasa va o'ziga xos mexanizm sifatida ko'rib chiqish mumkin emas. Chunki har qanday erkin iqtisodiy zonalar hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish muammolarini hal qilishga qaratilgan maqsadlar va strategiyalar bilan mutanosibligi ta'minlanishi zarur. Ushbu samaradorlik nafaqat iqtisodiy, balki ekologik muammolar yoki resurs bazasi sifatida faoliyat ko'rsatadigan ekzogen omillarga ham hudud imijiga ta'sirini ham e'tiborga olish lozim.

Navoiy erkin iqtisodiy zonasida eksportga yo'naltirilgan to'g'ridan to'g'ri investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha faoliyati xalqaro miqyosdagi muvaffaqiyatli zonalar bilan taqqoslaganda eng oddiy modellardan foydalanish yo'nalishi tanlangan. Navoiy erkin iqtisodiy zonasiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning o'ziga xos bo'lgan investitsion model "Imij yaratish modeli" asosiga qurilishi viloyatning to'liq investitsion salohiyatidan foydalanishning asosiy yo'nalishidir.

## **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. "2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar

to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.02.2022-yildagi 83-sonli qarori. <https://lex.uz/docs/5870397>

2. "O'ZBEKISTON — 2030" strategiyasi to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023-yildagi PF-158-sonli Farmoni, <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

3. Смородинская Н. Свободные экономические зоны Вест. ДВО РАН-1993. № 4, 5. С. 3-22.

4. Данкко Т., Окрут З. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве: Российская экономическая академия им Г. В. Плеханова. – М.: Инфра-М., 1998. Ст. 168.

5. Авдокушин Е.Ф. Свободные (специальные) экономические зоны. – М., 1993.

6. Бабинцев В., Валлиулин Х. Особые экономической зоны. Российской экономический журнал. 1992. № 9. – 117 с.

7. Shermuhammedov A. Ochiq iqtisodiy mintaq. O'zbekiston axborotnomasi-1998-y. № 1 (sentabr, oktabr). – 75 bet.

8. Овчинникова С.Г. Зона свободного предпринимательства. Учебник. – СПб., 1996. Ст. 12-16.

9. Леусский А. Экономика зон свободного предпринимательства.–СПб.,1991. С.11

10. Комлев Ю. Свободные экономические зоны: зарубежный опыт. – Алма-Ата, 1990. Ст. 31.

11. Игнатов В. Свободные экономические зоны.–М.: Ос-89, 1997 г. Ст. 43-58.

12. Rajabov N. Erkin iqtisodiy zonalarda investitsion muhit jozibadorligini boshqarish masalalari xususida: [https://doi.org/10.55439/ECED/vol23\\_iss3/a15](https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss3/a15) //Iqtisodiyot va ta'lim. – 2022. – T. 23. – №. 3. – S. 101-108.

13. Rashidov M.K. Erkin iqtisodiy zonalar samaradorligini baholash mezonlari // Iqtisod Va Moliya / ekonomika i finansy. № 12, 2012. <https://cyberleninka.ru/article/n/erkin-i-tisodiy-zonalar-samaradorligini-ba-olash-mezonlari/viewer>

14. Qoraboyev Sh., Inamova G., Alabayev S. Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini rivojlantirish masalalari. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2018-yil.

15. Kryukova Ye. Effektivnost funkcionirovaniya zon s osobym ekonomicheskim statusom. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskix nauk. Volgograd – 2014.

16. Tursunov K. "Use of marketing strategies in increasing the investment capacity of the regions"/ International scientific conferences with higher educational institutions. vol. 1. no. 25.10. 2022.

17. Rajabov N., Tursunov K. Investitsion muhit jozibadorligini boshqarishni takomillashtirish. Monografiya. // Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi. – T. – 2021, 212 bet.
18. Tursunov K., Rajabov N. Hududlar investitsiyaviy salohiyatini oshirishning marketing strategiyalari. Monografiya. // “Innovatsion rivojlanish nashriyot - matbaa uyi” nashriyoti, -T.: 2023, 160 bet.
19. Rajabov N., Adilova M. Mintaqalar barqaror rivojlanishining iqtisodiy-ekologik jihatlari. Monografiya // “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, - T.: 2024, 156 bet
20. Zonal policy concept: prospects for effective investment climate management Иқтисодиёт ва таълим. – 2022. – Т. 23. – №. Махсус сон. – С. 212-219.
21. Dhar B. K., Shaturaev J., Kurbonov K. The causal nexus between innovation and economic growth: An OECD study Scopus мақола Social Science Quarterly. – 2023. – Т. 104–№4. – С.395-405, [https://doi.org/10.1111/ssqu.13261\(2023b\)](https://doi.org/10.1111/ssqu.13261(2023b)).
22. Shaturaev Jakhongir, Muhabbat Hakimova, Khayrilla Kurbonov, Rajabov N. Crafting a Neutrosophic-Driven Tool to Probe Turnover Propensities in Manufacturing Entities // Journal of Neutrosophic Science, Vol. 23, No. 02, PP. 221-237, 2024. [doi.org/10.54216/IJNS.230218](https://doi.org/10.54216/IJNS.230218), [www.researchgate.net/publication/377165013](https://www.researchgate.net/publication/377165013),
23. Rajabov N. // Econometric Analysis of Economic and Ecological Aspects of Sustainable Development of Regions in Terms of Digital Economy // 23rd International Conference on Next Generation Wired/Wireless Networks and Systems (NEW2AN) 21-23 December 2023 American University in the Emirates.
24. Mustafakulov Sh., Murodullaev N., Rajabov N. Poverty: basic principles of the state at its reduction//International Journal of Scientific & Engineering Research Volume 11, Issue 9., September-2020 ISSN 2229-5518
25. Mustafaqulov Sh., Rajabov N., Xaydarova M. Navoiy viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga investitsion muhit jozibadorligi ta'sirining tahlili /“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali., № 5, 2020-yil.
26. Mustafakulov Sh, Rajabov N. Econometric analysis of the impact of the investment climate on the sustainability of socio-economic development of Navoi region//TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR), Vol 9, Issue 10, October 2020, ISSN: 2279-0667
27. Xasanova N. (2023). Barqaror rivojlanish konsepsiyasini tadqiq qilish yondashuvlari tahlili. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 1(10). [https://doi.org/10.55439/GED/vol1\\_iss10/a641](https://doi.org/10.55439/GED/vol1_iss10/a641).